

## საბიუჯეტის -ს ობიექტის მრავლობითობის თ-ს წინ

(მათ ის აქვს თუ აქვთ? ის თქვენ გიგზავნი თუ გიგზავნი?  
ის თქვენ დაგიდგამს თუ დაგიდგამთ?)

1. ქართული ენის სინტაქსისა და მორფოლოგიის ევოლუცია მეტერთმეტე საუკუნიდან დღემდე არაფერში არ ასახულა ისე მკვეთრად, როგორც მიცემით და სახელობითი ბრუნვის სინტაქსური როლის ცვლაში.

2. თანამედროვე ქართულში მიცემით ბრუნვაში დასმული სახელი რეალურად შეიძლება სხვადასხვაგვარ როლს ასრულებდეს: პეტრეს მოუკლავს დათვი, პეტრეს უყვარს ნადირობა, პეტრეს აქვს თოფი, პეტრეს კლავს დათვი... ოთხსავე ფრაზაში „პეტრეს“ მიცემითი ბრუნვაა: ეს მიცემითი პირველ შემთხვევაში გამოხატავს რეალურად მოქმედს, აქტიურს (სუბიექტს) — პეტრეს მოუკლავს; მეორე ფრაზაში — „პეტრეს უყვარს“ — ეს აქტივობა სუსტია; მესამეში — „პეტრეს აქვს“ — უჩინარია; ხოლო უკანასკნელ ფრაზაში — „პეტრეს კლავს დათვი“ — „პეტრე“ უკვე სხვისი მოქმედების საგანს წარმოადგენს: უკანასკნელი ფრაზის მიცემითი რეალური ობიექტს აღნიშნავს.

3. ძველ ქართულში მიცემითი ბრუნვა ყოველთვის ერთისა და იმავე უფლების მქონე იყო, იმისდა მიუხედავად, აღნიშნავდა იგი რეალურ სუბიექტს თუ რეალურ ობიექტს, ენისთვის ის ყოველთვის ობიექტი იყო. ამისდა კვალობაზე მისი პირი ზმნაში აღინიშნებოდა, მისი მრავლობითობა კი არა:

აქუნდა მათ მონაგებთა სიმრავლს აურაცხელი... (ცხოვრება საბა ასურისა).

თანაჰყვანდა მათ ერთი მენავეთა მათგანი... (კიმენი, I).

მტერთა მათ... უნდა დამარხვამ მისი... (კიმენი, I).

უყუარდა მათ რჩული... (წამება ცხრათა ძმათა კოლაელთა).

გიყუარს თქუენ ზემოჯდომამ... (ხანმეტი ტექსტები).

ამას ხოლო გკითხავ თქუენ... (კიმენი, I).

ვინ გიჩუენა თქუენ სიელტოლამ? (სასულიერო პოეზია).

მეუფლა ჩუენ ნათესავი იგი პილწი სპარსთამ და მიყვეს ჩუენ ყოველივე ნებისაებრ მათისა... (წარტყუენამ იერუსალმისა).

როცა „ჩვენ“ არის მიცემითს ბრუნვაში, ხშირად აღინიშნება ხოლმე მისი მრავლობითობა (მაგ.: ჩუენ გურწამს და აღვიარებთ... მოგუანნიჰე ჩუენ ცხოვრება და სხვ.), მაგრამ არანაკლებ ხშირია ისეთი შემთხვევებიც, სადაც „ჩუენ“ მიცემითს ბრუნვაშია და მისი მრავლობითობა ზმნაში აღუნიშნველი რჩება (იხ. მაგალითები ზემოთ).

„თქუენ“ და „მათ“ მიცემითს ბრუნვაში თუ არიან, ზმნაში თავის მრავლობითობას არ აღნიშნავენ (იხ. მაგალითები ზემოთ).

4. თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში მიცემითს ბრუნვაში დასმული „ჩუენ“ და „თქუენ“ ყოველთვის ითანხმებს ზმნას რიცხვში<sup>1</sup>, მათი მრავლობითობა ყოველთვის აღინიშნება, მესამე პირის მრავლობითობა კი ხან აღინიშნება და ხან არა. მესამე პირის მრავლობითობა აღინიშნება იმ შემთხვევაში, თუ ეს მიცემითი რეალურად მოქმედს, აქტიურს აღნიშნავს, აღუნიშნელი რჩება, თუ იგი რეალურად უმოქმედოზე, პასიურზე მიუთითებს.

5. იმ შემთხვევაში, როცა ზმნა ბოლოვდება სუბიექტის -ს სუფიქსით და ზმნის ობიექტის მრავლობითობის აღნიშნული -თ სუფიქსი დაერთვის, ვიღებთ -სთ კომპლექსს.

I.	გაქვს ის შენ	—	გაქვსთ ის თქვენ
	გყავს ის შენ	—	გყავსთ ის თქვენ
	გმართებს ის შენ	—	გმართებსთ ის თქვენ
	გაქებს ის შენ	—	გაქებსთ ის თქვენ
II.	გქონდეს ის შენ	—	გქონდესთ ის თქვენ
	გყავდეს ის შენ	—	გყავდესთ ის თქვენ
III.	დაგიდგამს ის შენ	—	დაგიდგამსთ ის თქვენ
	ჩაგიცვამს ის შენ	—	ჩაგიცვამსთ ის თქვენ

სუფიქსების ასეთი თავმოყრა შეიძლება მივიღოთ ყველა იმ დრო-კილოებში, სადაც მხოლოდობით რიცხვში სუბიექტის მესამე პირი -ს სუფიქსით აღინიშნება; ეს დრო-კილოებია: აწმყო, მყოფადი, კავშირებითი (კონიუნქტივი) I, II და III და თურმეობითი პირველი.

ნიმუშები მეთვრამეტე საუკუნის ძეგლებიდან:

თუ კი რამ არის საყაფლანისშვილოსი, ხომ სულ იმათა ჰყავსთ... (საქართვ. სიძველენი, ტ. III, გვ. 376).

ამ თათრების საქმეც გავარიგოთ და, რომელსაც ამ ჩხუბში დანაშაული აქვსთ, გარდავახდევინოთ... (იქვე, გვ. 377).

მეტად ავი გზაც არის და სოფელ-სოფელ ტარება წვრილის ყმარწვილები-სა შეგააწუხებსთ... (იქვე, გვ. 245).

სხუას ჩვენს სიტყუას წინამძღვარი ევთიმი და ქაიხოსრო სუფრაჯი მოგახსენებსთ... (იქვე, გვ. 236).

მუღამ იკითხვედენ და აჯსოვდესთ... (საქართვ. სიძველენი, ტ. I, გვ. 183).

6. თანამედროვე სალიტერატურო ქართულს ახასიათებს მიდრეკილება ამ სთ კომპლექსის გამართვებისა ხ-ს ამოღებით; გვხვდება, ერთი მხრით: აქვსთ, გაქვსთ, ჰყავსთ, გყავსთ და მაგვარი ფორმები და, მეორე მხრით: აქვთ, გაქვთ, ჰყავთ, გყავთ... ერთიცა და მეორეც გვხვდება, მაგ., ვაჟა-ფშაველას, ალ. ყაზბეგის, ილია ჭავჭავაძის, დ. კლდიაშვილის, აკაკი წერეთლისა და სხვათა თხზულებებში.

ა) ხ-ს დაკარგვა ამ შემთხვევაში, პირველ ყოვლისა, ფონეტიკური მიზეზით ჩანს გამოწვეული: -ს ვერ ძლებს წინა თანხმოვანსა და მომდევნო თ-ს შორის: აქვსთ, შეგაწუხებსთ, მოგახსენებსთ...

<sup>1</sup> „თქვენ“-ის მრავლობითობა აღუნიშნელი რჩება მხოლოდ ერთ შემთხვევაში, სახელ-ლობრ, თუ ზმნის სუბიექტი მრავლობითოს მესამე პირია. ისინი გწერენ თქვენ... მათ მოგწერენ თქვენ... თუმცა არის მაგალითები „თქვენ“-ის მრავლობითობის აღნიშვნისა ამ შემთხვევაშიც: მოგართევსთ მათ თქვენ.

ამ მოვლენის ერთგვარ ანალოგიას წარმოადგენს მიცემითი ბრუნვის ნიშნის დაკარგვა თან თანდებულის წინ თანხმოვანზე დაბოლოებულ ფუძეებში: სახლს+თან=სახლთან; კაცს+თან=კაცთან.

მაგრამ ს შენახულია ბოლოხმოვანი სახელებში: დასთან, ხესთან, წყაროსთან და სხვ.; ხმოვნებს შუა მოქცეული -სთ რჩება.

დარჩენისათვის საჭირო ფონეტიკური პირობა — ხმოვანთა შორის მოქცევა — ზმნის დაბოლოებაში არ მოიპოვება: ზმნის ფორმა -თ-თი თავდება.

მიცემითი ბრუნვის -ს-ს ბედი და სთ კომპლექსის -ს-ს ვითარება რომ ერთმანეთს ემსგავსება, ამას ცხადყოფს ხეცურული კილო, სადაც მიცემითი ბრუნვის -ს ურყევად დგას თან თანდებულის წინ და ზმნაშიც სთ კომპლექსი მკვიდრად არის. მაგალითად:

მიცემითი ბრუნვის -ს შენახულია თან თანდებულის წინ:

სტუმრადაც მადენილან ამ ალუდაურსთან (ხეცურული მასალები, წელიწდეული, ტ. I—II, გვ. 175);

ჩამავიდ თავის ხალხსთან (იქვე, 169);

ნადირაის კმლის ნატეხნი კარავის ბოძსთან ხყრიანო (იქვე, 164);

მაშინ ეს ქალ ვერც სხვა ქმარსთან გაიხარებს (იქვე, 133).

ზმნაშიც სთ კომპლექსი დაცულია:

იმის წყალობა გქონდასთ... დასტურს დასტურობა ნუ შეგანანასთ, ჯელოსან დიდხან გაგიყოლასთ, სოფელლთაც მოგცასთ წყალობა; ბევრ აეს დრო მოგგვარასთ მშვიდობისა, გახარებისა... ვაბევრნასთ, გამრავლნასთ, თასიანებს ჯელთა გამამსთ, მემუტლეებს მუხლებ შეგარჩინასთ... (იქვე, გვ. 145 და შემდ.).

ბ) ფონეტიკურ ნიადაგზე ს-ს დაკარგვას ხელს უნდა უწყობდეს შემდეგი არაფონეტიკური გარემოებაც: სთ კომპლექსი გვხვდება ორ- და სამპირიან ზმნებში. ხშირია შემთხვევა, როდესაც ს-თი წარმოადგენილი სახელის როლი ზმნით აღნიშნულ პროცესში სუსტი, იმ სახელის როლი კი, რომლის მრავლობითობაც ზმნაში თ-თია წარმოადგენილი, შეუდარებლად უფრო ძლიერია. ასეთ პირობებში სუსტი სახელის წარმომადგენლის დაჩრდილვა გაადვილებული უნდა ყოფილიყო.

ნიმუშად გამოდგება თურმეობითი პირველი. აქ მიცემით ბრუნვაში დაისმის რეალური სუბიექტი, მოქმედი, სახელობითი ბრუნვა კი რეალურად ობიექტს გადმოგვეცემს:

მას დაუდგამს, მოუკლავს, უსვამს, უნახავს... ის.

მათ დაუდგამთ, მოუკლავთ, უსვამთ, უნახავთ... ის.

თუ მიცემითი ბრუნვა მრავლობითშია, ზმნას გაუჩნდება მრავლობითის ნიშანი -თ, მაგრამ, სახელობითი რომ მრავლობითში დავსვათ, ამით ზმნა არ შეიცვლება: მას უნახავს მონადირე — მას უნახავს მონადირეები...

ამიტომ შემთხვევითი არაა, თუ თურმეობითს პირველში სთ კომპლექსი ამჟამად სრულებით აღარა გვხვდება: ს-ს დაკარგვა აქ დამთავრებული პროცესია.

გ) მაინც ფონეტიკური გარემოა ძირითადი მნიშვნელობის ფაქტორი ს-ს დაკარგვისათვის; ეს ცხადად ჩანს ისეთი შემთხვევებიდან, სადაც მიცემითისა და სახელობითის როლი ზმნის პროცესში ერთნაირია, ფონეტიკური პირობები კი განსხვავებული; შდრ.: გიგავენისთ ის თქვენ — გაქვხთ ის

თქვენ: პირველის მსგავს შემთხვევებში, სადაც სთ კომპლექსს წინ ხმოვანი უძღვის, სთ უფრო ხშირია, ვიდრე მეორე ტიპის მაგალითებში, სადაც თანხმოვანი წინ მდგომი.

სალიტერატურო ქართულის ზმნათა სთ კომპლექსში ს ისევე იკარგება, როგორც დაიკარგა მიცემითი ბრუნვის -ს ნიშანი თან თანდებულის წინ თანხმოვან-ფუძიან სახელებში (კაცთან, სახლთან, კედელთან). ამდენად, დღეს სალიტერატურო ქართულისათვის ბუნებრივია უ-ს-ანო ფორმები: გაქვთ, გყავთ, გძულთ, აქვთ, ჰყავთ, სძულთ... გქონდეთ, გყავდეთ... ნუ მოგიშალოთ... გაგიმარჯოთ... გაცოცხლოთ... (და არა: გაქვსთ, გყავსთ, გძულსთ, გქონდესთ...).

ამათვე მისდევს ის ზმნებიც, რომელთაც ობიექტად მოუღიოთ თქვენ: ის თქვენ გთხოვთ, გიბრძანებთ, წარმოგიდგენთ, გიგზავნით, გაძლევთ და სხვა ანალოგიური ფორმები. მართლაც, უ-ს-ანოდ ეს ფორმები ორზროვანი გამოდის, თუ სახელი არ დაემატა: „გთხოვთ (თქვენ)“ მე, ჩვენ, ის, გთხოვსთ კი მხოლოდ მესამე პირს გულისხმობს (ის გთხოვსთ თქვენ), მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ს-ს დაკარგვის პროცესი იმდენად ძლიერია, რომ ორზროვნების აცილების სურვილი მას ვერ აჩერებს, მით უმეტეს, რომ უამისოდაც სამი ერთგვარი, მაგრამ მნიშვნელობით განსხვავებული ფორმა ისედაც გვაქვს: გთხოვთ მე თქვენ, გთხოვთ ჩვენ თქვენ, გთხოვთ ჩვენ შენ. ამათ დაემატება მეოთხეც: გთხოვთ ის თქვენ.